

Stanley Elkin

Kje berem, kar berem

Nekoč sem vse leto ležal v postelji in bral.

Nikoli nisem mogel brati na plaži. Nikoli nisem mogel brati na klopi v parku.

Kot neuk potnik ne razumem, zakaj se letalski prevozniki zalagajo z vsemi tistimi časopisi. Edine tiskovine, na katere sem se pod nebom sposoben skoncentrirati, so zapovedi ali navodila kot "Kajenje prepovedano", "Zapnite varnostne pasove" in "Vrnite se na svoja mesta" pa "Zasedeno" in "Prosto" na vratih sanitarij – kot novice s fronte.

In nič v čakalnicah, zdravniških, zobozdravniških ali odvetniških, pa na umetnem usnju brivnice, z lasmi med stranmi kot knjižnimi znamenji.

Ne morem brati v bolnišnicah, ne morem brati v avtomobilih. Niti do tega se ne morem pripraviti, da bi bral v knjižnicah. Predstava o sobi, kjer bi bral ali brskal po knjigah, zame sploh ne obstaja.

Beremo, da bi umrli, govorim svojim učencem, ne da bi prav dobro vedel, kaj s tem mislim, vendar prepričan, da ima nekaj opraviti s samoto, s tem, da se zapreš pred svetom, da prebiraš knjige kot rožni venec, z mantro, z gripo. Nekakšna popolna, hermetična koncentracija, neprodušno zaprta kot konzervirana živila ali farmacevtski proizvodi. Mislim, da ne gre toliko za to, kako pozabiti nase, kot za to, kako se popolnoma osredotočiti, tako kot to delajo avtomobilski dirkači ali plezalci v gorah, kot to delajo kirurgi in šahovski mojstri. To je fino, natančno, drobnjakarsko delo, neskončno majhni gibi rezalcev diamantov in vlomilcev v sefe, ki ga opravljamo v svojih glavah. Idealno gledano. Kar je verjetno razlog, da si, čeprav hkrati pozabimo, kam smo odložili očala ali avtomobilske ključe, kje smo pustili dežnik, zapomnimo, če ne številke strani – če je knjiga kaj

vredna, nikoli ne beremo številki strani – pa vsaj kje, na levi ali na desni, je določen odlomek, in celo njegov splošnejši položaj, na vrhu, na sredini, spodaj. Zato ni nič bolj verjetno, da bodo resni bralci pozabili ime avtorja ali naslov knjige, ki so jo prebrali pred leti, kot da bodo pozabili imena svojih prijateljev. Iz bolj ali manj istih razlogov – zatopljenost, popolna, brezhibna pozornost – vam lahko povem ime vsakega kina, kjer sem videl kak film, in ker sem egocentričen, ne samo leta, ampak tudi letni čas, ko se mi je zgodilo kar koli neobičajnega. Vaše starosti in teže ne morem uganiti, lahko pa vam naštejem svoje nestanovitne zbirne podatke, sistolični in diastolični tlak, številko čevljev in velikost srajčnega ovratnika, kot kak zabavljaški vsevednik o sebi; in spomnim se ne samo splošnih razmer, mislim vremenskih, ampak vseh svetlobnih okoliščin, v katerih sem bral katero koli knjigo. April v Parizu, Jesen v New Yorku, Mesečina v Vermontu.

Saj se spominjate teh reči. Delajo nas resnične in zgodbe delajo naše življenje – pripovedovanje anekdot v naši zbirki anekdot. Kaj, imate amnezijo? Se ne spominjate, kje ste bili, ko so bombardirali Pearl Harbor, ko so ubili Kennedyja, kje vam je grozil srčni napad?

Celo leto sem preživel v postelji in bral.

Bilo je v akademskem letu '58/59. Aprila 1955 naj bi opravljal preliminarne izpite za doktorat. Rekli smo jim preliminarni, in v nekem smislu so to tudi bili. Treniral sem zanje kot poražen bokсар. V postelji, za zglavjem z nagrmadenimi blazinami, na meter petdeset visoki polici Stanleyja Elkina za ves mesec knjig iz knjižnice, idealno bivalno okolje za študenta. Če je Hermanu Melvillu kitolovka pomenila Harvard in Yale, je bila Sealyjeva vzmetnica zame boksarski vadbeni center. Založen s piškoti in mlekom, sendviči in kokakolo sem zlezal iz postelje samo za potrebe osebne higijene in toliko, da sem brucem odpredaval retoriko, pa sem bil kmalu po poldnevu že spet v njej in sem tam ostal ter udobno ob prigrizkih naprej bral svoje knjige, premleval stoletja, 16. in 18., pa obe ameriški, in si razporejal čas, dokler – dokler ni prišel čas, da grem spat. In leto pozneje sem bil štiri kilograme težji, pretežek, Baugh, Brooke, Chew, Malone in Sherburne so bili moji sparing partnerji, moji trenerji in pomočniki, v vseh kotičkih moje glave, v brezhibni kondiciji za, kakor sem takrat mislil, dolge boje.

To je bilo fantastično leto. Idila. Imel sem osemindvajset let, bližal sem se devetindvajsetim. *Sic ibid op. cit.*, ampak bilo je krasno. *I. e., e. g.*, res je bilo! Prha, sveže rjuhe in Fanny Burney *et al.* ob meni v divjini!

Nekaj let prej – moralo je biti pozno poleti, sredi septembra 1955, in jaz naj bi bil star petindvajset let – sem bil v vojski – to je morala biti vojska Združenih držav, jaz naj bi bil na rednem služenju in na bivaku v Fort Carsonu v Skalnem gorovju.

Star sem bil, kot sem že rekel, petindvajset let, že pet do sedem let več kot večina tovarišev, dve leti vojak, v tistih časih si lahko prišel na sedemnajstega, osemnajstega in devetnajstega v mesecu – vidiš? vidiš, Bralec, kako brezhibno

se spominjam svojega življenja, kako pozoren sem, kako nezmotljiv občutek imam za podatke in podrobnosti iz osebnih okoliščin, kako je moje življenje kot odprta knjiga, v nekakšni posebni izdaji, ki sem jo samo jaz prebral? – v brez dvoma najboljši kondiciji svojega življenja – visok sem bil menda meter osemdeset, znebil naj bi se bil šestih kilogramov od tistih šestinosemdesetih, kolikor naj bi tehtal, ko sem bil vpoklican, torej naj bi jih imel osemdeset – pa vendar so imeli moji vojaški tovariši s tistimi petimi do šestimi do sedmimi leti manj še vedno prednost mladosti: moja načitana moškost mlajših srednjih let proti njihovemu poznemu, zrelemu otroštvu na detroitskih in še hujših ulicah, moje že vse redkejše in lene semenčice proti njihovim neskončno eksplozivnim in gibčnim, ki so plesale svoj maratonski vidov ples. (To je bilo sredi *petdesetih* visoko v Skalnem gorovju, ne pozabite. Colorado Springs se mi je zdel kavbojsko, vojaško mesto. Hotel Broadmoor je takrat obstajal, vendar zame, občutljivega za uniforme in kaki barvo, odmaknjen, anahronističen, kot nekakšen rangerski Xanadu. Z avtobusa bi hrepeneče strmeli vanj.)

Tako sem bil torej tam, tip top na pogled, vendar so me premetavali valovi in vetrovi 10. stopnje (in vrhovi gora so bili v resnici kot valovi, kot ledeniki, kar so bili nekoč in nekateri tudi še takrat, preganjani kot okamneli grešniki v pravljicah), zaskrbljen sem bil zaradi bivaka, saj se je šušljalo, kako grozno je vse skupaj, tako kot me je leta pozneje skrbelo zaradi tistih štirih stoletij, za katera sem bil, kakor pravijo na akademiji, odgovoren, in kakor sem nekaj mesecev pozneje – to je moralo biti decembra – poskrbel, da so me izbrisali s seznama za Francijo, samo zato, ker sem slišal, da ti na ladji grozita dva tedna dežurstva v kuhinji. Bil sem v dobri formi, ampak kar naprej živčen in prestrašen: groza me je bilo štirinajstkilometerskega pohoda – to naj bi bilo neko nedeljo – od točke, kjer so te spustili z avtobusa, kjer se je tisti prekleti avtobus moral ustaviti, ker ni mogel več niti pol metra naprej. Ojoj, sem pomislil knjižno. Huuu. Ufff.

Takrat je prišel narednik iskat prostovoljce, ki bi šli v soboto s tovornjakom na bivač. Pomagati bi morali postaviti tabor za tovariše. V nedeljo bi imeli prosto, medtem ko bi se drugi mučili gor in dol po Skalnem gorovju. Tako nekako je bilo rečeno. Prijavil sem se in si za prosto nedeljo spravil v nahrbtnik broširan izvod črtic in novel Thomasa Manna.

Narednik Turner – lastnega imena ni povedal – je bil trimetrski črnc, ki je ali nosil po meri izdelano armirano uniformo ali pa je imel kar na stegnenicah in golenicah pod hlačami kot britev oster vojaški rob. Ob boku je nosil temno pištolo, sicer pa je bil videti najbolj neobremenjen človek, kar sem jih kdaj srečal. Kot kak plavalec, recimo, samo oblečen. Njegovi nagrbančeni prsni žepi ne samo da so bili prazni, ampak se je zdelo, kot da jih ni še nikoli odpel. Z njegovim tovornjakom smo se odpeljali na prostor za bivač in ni se menil za to, kaj je pisalo ob strani, in tudi ne, kako smo ga našli ali kako naj bi tisti najstniški pohodniki v nedeljo našli nas. Mogoče tisto sploh ni bil prostor za bivač, dokler se ni Turner odločil, da bo tam parkiral. Mogoče sploh ni bil v Ameriki.

Postavili smo šotor za jedilnico. Rekel nam je, naj si napihnemo ležalne blazine in postavimo spalne šotore. Rekel nam je, naj gremo malo naokrog. In no dobro, smo si mislili, ko je Turner odšel in nam pozabil povedati, kaj naj še naredimo. "Večerjo grem iskat," je rekel. Mogoče pozna kakšen kraj, sem si mislil. Vrnil se je, ne da bi uporabil pištolo, s tremi velikimi divjimi zajci, ki jim je zlomil vratove. (Vsi smo razmišljali, ja vruga, kaj hudega pa lahko je, mogoče je pa to že to, mogoče s postavljanjem tabora mislijo samo to, da pač ješ, kar Turner skuha, mogoče samo to, da najdeš ta prostor. Če pomisliš, kako bi sploh lahko borih pol ducata mož postavilo tabor za cel polk? Saj nismo nobeni gradbinci, in to je šele leto 1955, nakupovalna središča so se komaj pojavila.)

Ko se je že skoraj stemnilo, nam je rekel, naj skopljemo jamo in zakopljemo strelivo. Povedal nam je mere, kot jih je Bog povedal Noetu. Mogoče je celo govoril v vatlih.

Imeli smo samo orodje za kopanje jarkov in delali smo skoraj vso noč, do treh ali štirih zjutraj, in nastala je kar velika jama, jama kot otroška soba, in pokonci nas je držala samo misel na tisto prsto nedeljo.

Zbudil sem se ob desetih – najbrž je bilo deset zjutraj – na morda najlepši dan v zgodovini vremena, na svetu je bila sobna temperatura, zrak pa tako čist in jasen, da si lahko videl brez očal. Šel sem lulat med drevje in umil sem se v vložku čelade z vodo iz tako bistrega in lepega potoka, da bi lahko bil izvir vode same, mislim prvi izvir, njene čiste in brezhibne, varne, neumazane, žlahtne, zdrave, naravne, neomadeževane pipe.

Iz jedilnice sem zaznal vonj po pečeni slanini. Tudi jajca so bila. Bili so popečen kruh in želeji in kava iz jedilnega voza.

Po zajtrku sem vzel ležalno blazino in Thomasa Manna iz nahrbtnika. Oddaljil sem se za nekaj sto metrov, da me iz jedilnega in spalnih šotorov ni bilo več videti, in stopil v borov gozd, kjer so bila tla pokrita z borovimi iglicami natanko tako kot tam, kjer se je za Mario in Roberta Jordana iz *Komu zvoni* zamajala zemlja – predavanja profesorja Flanagana; to je moralo biti marca 1954 – in prislonil ležalko ob drevo pod natanko takim kotom, da mi je bila čelada za udobno blazino.

Tudi meni se je zemlja zamajala. Izbral sem si prostor prav na robu dreves, s pogledom na prelaze in gore pred mano, prostranim kot lepota. Tudi meni se je zemlja zamajala. Lahko bi bil edini človek na svetu. Majala se je in majala.

Odprl sem knjigo in začel brati *Maria in čarovnika*. To je bila do takrat najčudovitejša zgodba, kar sem jih bral, najlepša, kar jih je bilo kdaj napisanih. Ali pa je bilo mogoče tako zaradi okoliščin, mogoče je bil kriv tisti dan. Mogoče je bila družba. Kaj vam nisem rekel, da beremo, da bi umrli, da bi bili sami, da bi se zaprli pred svetom? (Ampak bil je tam, pravite. Svet je bil tam, tik pred mano, Kolorado, razprostrt kot Bogov najboljši dosežek, eno samo dobro staro poletje zrele Narave. No dobro, mogoče sem dvignil pogled, gotovo sem ga, dvignil sem pogled in videl vse to, vendar po naravi nisem jedec divjih zajcev, po naravi nisem gorjan, in navsezadnje nisem po naravi, sploh nisem po

naravi, in če sem dvignil pogled in vse to videl – čakajte, saj tam sem bil zaradi razgleda – mi je bilo prav toliko do tega, da bi začutil Mannovo novelo kakor prizor pred seboj, da bi se pisatelj svet ujel s tem svetom. Bil sem osupel nad spoznanjem, kako lepo znajo ljudje pisati, presenečen, kako so si sposobni zamišljati svetove, ki so toliko lepši, če že ne udobnejši, celo od tega, ki je bil, prežet s slogom, tudi toliko prikladnejši celo od postelje tistega lenobnega študenta-in-profesorkega-asistenta, polne drobtin in učenosti. To je bil naj-srečnejši dan mojega življenja.

In tedaj se je začelo šušljanje, gradbeniki so tekali sem ter tja in šepetali: "Ta kurbin sin hoče, da pridemo nazaj! Pravi, da zadeve nismo pokrili s plahto." "Kaj je odkopal pizdarijo?" "Ne, plahto je našel." In še en glas, uraden ali vsaj ukazovalen, iz katerega je bilo čutiti podeljeno oblast, saj veste čigavo. Jaz sem vedel, čigavo.

"Vsi, ki ste še tu, dvignite riti! Narednik Turner hoče, da odkopljemo luknjo!"

"Pa saj je nedelja! Za nedeljo nam je dal prosto."

"Kar povej mu."

Tedaj sem z eno roko pograbil knjigo, z drugo napihnjeno blazino, si poveznil pisker na glavo in začel teči, blazina mi je zadaj štrlela v zrak kot zastava pri konjenici, v edino smer, ki mi je še ostala. Kar je bilo navzdol.

Mogoče sem tistega dne iznašel jadranje s padalom, tek z žogo mimo gneče, kros po Skalnem gorovju, spust brez ovir, padanje skozi gozd. Nemara sem iznašel celo osnove boja za državljanske pravice.

Tisto, kar me je gnalo, ni bil strah, niti ne nesmiselna, na kitajski zid spominjajoča neskončnost kopanja tiste preklete jame – Turner ni bil niti z besedico omenil nobene plahte – niti ni bil moj prizadeti študentski občutek za pravičnost. Tudi težnost ni bila. Bil je preprosto vdor v mojo zasebnost, pokvarjeno branje na najlepši dan na svetu.

Nisem se ustavil, da bi zajel sapo, lahko bi tekel vse tja do Kansasa.

Nisem ga slišal, ko me je poklical. Sploh ga nisem slišal. Mislim, da je bila tista napeta pozornost, višave Skalnega gorovja, moj dvojni pogled na to, kaj lahko stori človek in kaj ledeniki in erozija, ki je še visel nad mano od branja o Mariu, od trenutka, ko sem dvignil pogled, le da je bila zdaj razpršena, razlivala se je v visceralno in atavistično, zledenela sredi teka kot kateri izmed Turnerjevih zajcev. Obrnil sem se, pogledal navzgor.

"Dezertiral si!" je rekel z običajnim glasom sto ali sto dvajset metrov nad mano in niti ni bilo čutiti, da je sam visok še tiste dodatne tri metre. "De-zer-ti-ral si," mi je ponovil, "in ukradel ležalno blazino, ki je last vlade Združenih držav."

Kakor tat sem se vzpenjal na Golgoto.

"Nočeš kopati?"

"Ne, narednik."

"Prav," je rekel prijazno. "Naj drugi fantje kopljejo. Ti pa beri knjigo, ki jo bereš. Ko bodo končali, pa lahko stražiš, dokler te ne odpokličem."

To je moralo biti tik pred eno. Poklicali so me ob dveh. (Storiti jim ni bilo treba drugega kot odkriti luknjo, razgrniti ponjavo čez zaboje s strelivom in jih spet pokriti. Še prej bi bili gotovi, pa jim je eden manjkal, so rekli.)

Odpoklican sem bil popolnoči.

(In to tudi ni bilo zadnjič, da je vojska vplivala na moje poletno branje. Zadnjič – to je moralo biti avgusta 1958 – je bilo leto po tem, ko sem se ločil. Bil sem rezervist. Učil sem na poletni šoli Illinoiske univerze v Champaign-Urbani in nisem mogel priti hkrati z drugimi člani skupine na dvotedensko urjenje v tabor McCoy v Wisconsinu. Dobil sem posebna navodila, vendar ko sem se javil v McCoyu, ni bilo tam nikogar. Dežurala je samo stalna posadka redne vojske in peščica civilistov. Naslednja skupina je imela priti šele čez en teden – mislim, da iz Kansas Cityja – in tako niso vedeli, kaj bi z mano. Dali so mi dovolilnico za menzo in izmed ducata praznih dvonadstropnih vojašniških zgradb sem si lahko izbral, v kateri hočem stanovati. V trenutku sem oživel – petintrideset mesecev po tem, ko sem nazadnje videl Turnerja, so bili vsi moji čuti še izostreni – ker sem imel v kovčku *Gospo Bovary* v prevodu Francisa Steegmullerja, veste – in pomislil ne ravno “gremo”, ampak “zbrišimo, nemudoma!” Kje, sem previdno vprašal, naj se javim?

(Javite?)

Zjutraj. Zjutraj, gospod! Kaj so moje dolžnosti? Okrog kakšne zakrite luknje v katerih tleh bom hodil in hodil, pripravljen in zdaj že voljan ubiti prvega prasca, ki mu bo nemara enkrat padlo v glavo, da bi bruhal nanjo, legel nanjo ali nad njo samo utrgal marjetico.

Dolžnosti?

Pomislim: to ni nobena vojska, to je gnezdo saboterjev, najbrž komunistov ali pa kanadskih špijonov z Nipigonskega jezera.

Ampak bilo je pač jasno, da jih nimam kaj klicati, da bodo oni poklicali mene, in tako sem tam prebral celo *Gospo Bovary*, zlagoma, zavlaveval, se selil iz barake v barako in s postelje na posteljo ter lovil najboljšo svetlobo.)

Pred praznikom dela leta 1953 me je moj poletni delodajalec v Pralnici in kemični čistilnici Pav na North Clark Streetu v Chicagu v državi Illinois prosil, naj kot zadnjo zadolžitev pri njih nadomeščam čuvaja, da bi si ta lahko vzel prosto. Prišel naj bi v nedeljo zvečer in ostal do torika, ko bi pralnico spet odprli. Dali bi mi petindvajset dolarjev, plačo za pol tedna, in nič mi ne bi bilo treba hoditi v tisto klet s kemično klimo kot z začetka sveta, kjer sem moral dolge minute zadrževati dih in z zaprtimi očmi potiskati krznene plašče v skladišče.

Pred tem sem na poletni šoli Severozahodne univerze poslušal predavanja Harrisona Hayforda o sodobni angleški, irski in ameriški književnosti, in čeprav je bilo tečaja zdaj že konec, enega romana še nisem prebral – Joyceovega *Ulikseasa*. Spominjam se, kaj nam je rekel profesor Hayford: naj se knjige ne ustrašimo, ampak dovolimo tistemu drznemu črnemu S-u, ki se vije od vrha njene prve leve strani do spodnjega roba, da nas preprosto preplavi. Zdaj sem

se že cele tedne prhal v tistem orjaškem S-u, pa nisem prišel čez tretjo stran. To knjigo sem vzel s sabo v čistilnico Pav.

Nikoli ne berem sede, prostora, kamor bi nočni čuvaj lahko legel, pa ni bilo. So pa bile zadaj dolge mize in eno teh sem si izbral, pod lučjo, kakor v sobi za biljard. Tam, v kemični čistilnici, sem se še zadnjič oprhal pod S-om in, naslonjen na mokro perilo, začel brati. Bral sem osemintrideset ur in končal knjigo in tečaj dvajset minut preden so odprli čistilnico.

In šele potem, ko sem že odšel iz pralnice, sem zaznal vonjave, jih okusil, nafto in bencine, čistila in topila, Clark Street in Dublin sta se nenadoma pomešala, mi obložila usta kot obloženo grlo, se mi prilepila na grlo kakor gnoj, mi dražila oči kakor vojni strupi. Začutil sem glavobol, ki potem ni izginil več dni, in vohalno preobčutljivost, ki je z vso močjo znova izbruhnila, ko sem šestnajst let pozneje obiskal Dublin. Hej, bil sem kot Bloom v nočnem mestu, kot Proust v posodi s kolački, nezdružljivi vtisi iz pralnice in književnosti kot da bi bili povezani v genih.

To je bilo, zdaj vidim, nekaj iz petdesetih. Čudna – zame čudna – doživetja iz desetletja, ko sem prebral več knjig kot kdaj koli pozneje v življenju, ko sem bil kot študent in vojak umsko dejavnejši kot kdaj koli prej ali pozneje. Umsko dejavnejši kot, žal, kdaj koli še bom. V šestdesetih sem začel poučevati in pisati, to počnem vse odtlej, in čeprav seveda še vedno berem, nisem več na tekočem. V najboljšem primeru zgolj vztrajam. Kar, kot vsakdo ve, ni isto.

Upam, da bo nekega dne nekdo bral katero mojih knjig s samo drobcem tistega občutka za priložnost, ki sem ga jaz vnesel v Flauberta in Manna in druge. Tega tu nisem povedal, skoraj me je sram priznati, ampak nekoč sem odpiral knjige počasi, slovesno, v glavi so mi doneli mogočni namišljeni orkestri, kot uverture, kot glasba, ki spremlja filmsko glavo, odzvanja ob naslovnici, požvižgava ob kolofonu, spreminjal sem se v producenta in orkester pod odrom, biljeterja in občinstvo, naslonjen nazaj, v položaj sanjača, ki je znal brati v vojašnici, ne pa na klopi.

To so bili čudoviti časi, mislim, in začenjam razumeti svoje čuvajske okoliščine in vse, kar se je dogajalo v tistih dneh in tistih nočeh, ko mi ni bilo nikoli dolgčas.

Prevedla Maja Kraigher